

8. Самойленко П.И., Сергеев А.В. Развитие дидактики физики как интеграционный процесс // Среднее профессиональное образование. – 1998. – №11-12. – С. 39-45; 1999. – №1. – С. 36-40.

УДК 371.8, 378.853.53

Кух О.М., Кух А.М.

САМОСТІЙНА ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Самостійна робота студентів (СРС) передбачає в традиційному розумінні заняття поза аудиторією, тобто, так звана, друга половина дня. Однак, на сучасному етапі складається інша ситуація і самостійна робота повинна пронизувати всі форми організації навчального процесу.

Освіта в сучасному суспільстві дедалі більше стає способом безпечного і комфортного існування особистості, її саморозвитку в мінливому світі. Якщо ми заявляємо, що в центрі освітнього процесу знаходиться особистість, то ми повинні давати їй освіту з орієнтацією на чотири обов'язкові підсистеми:

- держава;
- виробнича система;
- природне середовище;
- суспільство.

Будь-яка освіта повинна навчити людину правил використання або алгоритмів користування тим, що його оточує. Людина повинна відчувати душевний комфорт від того, що він зростає в своїй діяльності, вона повинна володіти ефективними моделями взаємодії з тим, що її оточує, перетворюючи цей світ.

Складність такого підходу полягає в тому, що все змінюється. Звідси слідує, що:

- освіта має стати неперервною;
- освітня система повинна дозволяти людині вибирати власну “дружню” їй освітню територію, бо в центрі освіти стоїть особистість з визначеними вихідними можливостями;
- освіта повинна бути світоглядною.

За час “офіційного” навчання всьому навчитися неможливо, це зрозуміло, отже, необхідно навчитися вчитися, зробити людину самостійною в навчанні. Для цього людину необхідно навчити:

- приймати рішення;
- робити вибір із наявних альтернатив;
- знаходити критерії вибору.

Дамо визначення самостійної роботи студентів: “самостійна робота студентів є форма активності особи, що забезпечує можливість прискорення природного переходу випускника вузу від навчально-пізнавальної до самостійної професійної діяльності” [3: 58].

Звідси вимоги до вдосконалення навчально-виховного процесу:

- відтворення в умовах кафедр і факультетів імітаційних моделей реального виробництва і виробничих відносин;
- перенесення у виробничі умови тих форм організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які забезпечують її практичну, професійну спрямованість.

Тут дуже важливим є взаємозв'язок різних дисциплін. Забезпечуючи цей взаємозв'язок, можна створити студентам таке середовище навчання і виховання, в якому кожний з них не тільки пізнає основи наук і своєї майбутньої професійної діяльності, але й знайде і займе свою активну особисту позицію в професійній діяльності та розкриє свої потенційні можливості.

Різноманітність СРС можна звести до чотирьох видів:

1. Самостійна робота за зразком вимагає перенесення відомого способу розв'язання теоретичних і практичних задач в аналогічну ситуацію. Цей спосіб може розглядатися як основа для пізнавальної самостійності, але не забезпечує її.

2. Самостійна робота, що вимагає деякої модифікації і перенесення відомого способу в незвичну ситуацію. При цьому отримуються способи продуктивної діяльності. Пізнавальна самостійність набуває практичної спрямованості.

3. Самостійна робота, що вимагає знання декількох можливих способів розв'язку задач, уміння їх комбінування у пошуках оптимального варіанту стосовно тієї або іншої ситуації (частково-пошукова пізнавальна самостійність).

4. Самостійна робота з формування теоретичних знань як інструменту наукового пізнання, що передбачає включення студентів у професійну науково-дослідну діяльність.

На жаль, у більшості студентів формуються здібності до виконання СР за зразком, тобто такої, що не вимагає творчості.

Ефективність і якість процесу навчання буде тим вища, чим вищий рівень самостійності роботи студентів він забезпечує. Проте, недостатньо формувати тільки високий рівень пізнавальної самостійності. Сучасне виробництво вимагає від випускника вузу високого рівня самостійності з організації і управління діяльністю інших людей, яку можна назвати *комунікативною самостійністю*. Тому студентів необхідно залучати до спільної діяльності, що припускає навчання на "мові" спеціальності, якою є, наприклад, діяльність педагога.

Очевидною стає необхідність організації навчально-пізнавальної діяльності студентів на такому рівні, який забезпечив би можливість самостійного підходу до аналізу проблем, що вивчаються, їх наукового аналізу, уміння орієнтуватися в ситуаціях різного характеру і успішно розв'язувати їх з урахуванням конкретних умов. А це можливо за умови створення відповідної психологічної атмосфери навчального заняття, що мобілізує емоції, відчуття, розум і волю студента.

Реалізація принципу проблемності на лекції як основному виді навчальних занять створює умови виникнення і передумови для розвитку пізнавальної самостійності студентів. Але лекція як одна з форм спільної діяльності має обмежені можливості реалізації умов пізнавальної діяльності.

Для розвитку самостійності студентів дидактично доцільним є використання всього різноманіття організаційних форм колективної діяльності.

Дистанційне навчання (ДН) – нова організація освітнього процесу, що базується на принципі самостійного навчання студента. Середовище навчання характеризується тим, що студенти в основному, а часто і зовсім, віддалені від викладача в просторі і (або) в часі, в той же час вони мають нагоду у будь-який момент підтримувати діалог за допомогою засобів телекомунікації.

У зв'язку з цим зростає інтерес до проблеми активізації пізнавальної діяльності студентів в умовах ДН. Питання організації самостійної діяльності розглядаються в роботах Дмитренко П.В., Пасічник Ю.А. [2], Кухаренко В.М., Рибалко О.В., Сиротенко Н.Г. [4]. Психолого-педагогічні аспекти активізації діяльності студентів розглянуті в роботах Головка М.В. [1]. Загальний філософський аспект активізації діяльності студентів в умовах нових технологій навчання розкритий в роботі Зязюна І.А. [3]. Організаційні питання самостійної роботи студентів аналізуються в роботах А.В.Хмеля, Ю.А.Дорошенко [5].

Щоб узагальнити досвід активізації самостійної роботи студентів необхідно вказати відмітні від традиційних форм навчання характерні риси ДН, серед яких наступні:

Гнучкість. Можливість здійснювати загальну підготовку в зручний для себе час, в зручному місці і темпі (нерегламентований відрізок часу для освоєння дисципліни).

Модульність. Можливість з набору незалежних учбових курсів (модулів) формувати навчальний план, що відповідає індивідуальним або груповим потребам.

Паралельність. Паралельне з професійною діяльністю навчання, тобто без відриву від виробництва.

Охопленість. Одночасне звернення до багатьох джерел навчальної інформації (електронних бібліотек, банків даних, баз знань і т.д.) великої кількості студентів. Спілкування через мережі зв'язку один з одним і з викладачами.

Економічність. Ефективне використання навчальних площ, технічних засобів, транспортних засобів, концентроване і уніфіковане представлення навчальної інформації і мультидоступ до неї знижує витрати на підготовку фахівців.

Технологічність. Використання в освітньому процесі новітніх досягнень інформаційних і телекомунікаційних технологій, сприяючих просуванню людини в світовий постіндустріальний інформаційний простір.

Таким чином, ДН розширює і обновляє роль викладача, який повинен координувати пізнавальний процес, постійно удосконалювати курси, що викладаються їм, підвищувати творчу активність і кваліфікацію відповідно до нововведень і інновацій. Якість ДН не поступається якості очної форми отримання освіти, а поліпшується за рахунок залучення видатного кадрового професорсько-викладацького складу і використання в навчальному процесі якнайкращих навчально-методичних видань і контролюючих тестів з тих або інших дисциплінах.

Позитивний вплив здійснює ДН і на студента, підвищуючи його творчий і інтелектуальний потенціал за рахунок самоорганізації, прагнення до знань, уміння взаємодіяти з комп'ютерною технікою і самостійно ухвалювати відповідальні рішення.

Виходячи з того, що дистанційна освіта не зводиться до якоїсь особливої технології, швидше, він описує спосіб навчання, який дозволяє студенту вийти за вузькі рамки навчання в класі, розглянемо докладніше характерні його моменти:

- існування викладача і студента і, як мінімум, наявність домовленості між ними;
- просторова розділеність викладача і студента;
- просторова розділеність студента і навчального закладу;
- двонапрямлена взаємодія викладача і студента;
- підбір матеріалів, призначених спеціально для дистанційного вивчення.

Це визначення охоплює ряд форм навчання – від заснованих на друкованих матеріалах, коли спілкування здійснюється поштою і телефону, до двосторонніх відеокурсів, коли студент і викладач “зустрічаються” на телевізійних екранах.

В основному в дистанційній освіті існує два підходи в забезпеченні підтримки навчання – *розширення* і *трансформація*. Ці підходи можуть бути описані таким чином.

Модель розширення має місце тоді, коли викладач веде урок, технологічно мало відмінний від традиційного, розширюючи його до нових просторових і часових рамок. Діяльність педагога, сукупність навчальних матеріалів, навчальне середовище дозволяє імітувати ситуацію навчання в умовах класу, а також компенсувати втрачені канали спілкування і отримання навчальної інформації. Дана модель навчання припускає проведення лекції і подальше обговорення в класі навчального матеріалу.

Модель трансформації характеризує такі форми організації дистанційного навчання, які не імітують традиційне навчання, а є чимось новим, специфічно пов'язаним з використовуваними технологіями зв'язку викладачів. Використання нових технологій передачі інформації, як вже наголошувалося, істотно впливає на весь процес навчання, заснований на цих технологіях. Він вимагає перегляду як номенклатурного і наочного змісту одержуваних дистанційно спеціальностей, так і методики навчання, моделі діяльності і взаємодії викладачів і студентів.

Дидактичні особливості ДН обумовлюють нове розуміння і корекцію цілей його впровадження, які можна позначити таким чином:

- стимулювання інтелектуальної активності студентів за допомогою залучення у відбір, опрацювання і організацію матеріалу;

- посилення навчальної мотивації, що досягається шляхом чіткого визначення цінностей і внутрішніх мотивів навчання;
- розвитку здібностей і навичок навчання і самонавчання, що досягається розширенням і поглибленням навчальних технологій і прийомів.

Дидактична специфіка дистанційного навчання в значній мірі направлена на особливі пізнавальні стратегії (ПС) і стратегії навчання, що мобілізує пізнавальні ресурси (наприклад, довготривалу пам'ять і увагу) для досягнення мети навчання.

Характеристики пізнавальних стратегій в ДН такі:

- цілеспрямованість;
- сформованість;
- посиленість завдань;
- прив'язані до ситуації.

Найважливішими в дистанційному навчанні є:

- стратегії орієнтації;
- стратегії відбору;
- стратегії повторення;
- стратегії опрацювання;
- стратегії організації;
- метапізнавальні стратегії.

До числа дидактичних принципів, що торкаються комп'ютерних технологій передачі інформації і спілкування, в першу чергу слід віднести:

- принцип активності;
- принцип самостійності;
- принцип поєднання колективних і індивідуальних форм учбової роботи;
- принцип мотивації;
- принцип зв'язку теорії з практикою;
- принцип ефективності.

Щоб сприяти використуванню комп'ютерних мереж студентами викладачам рекомендується зробити наступні кроки:

- визначити мінімально допустиму кількість повідомлень в тиждень;
- добитися, щоб вся найважливіша інформація була доступна тільки через комп'ютер;
- довести до відома студентів, що випускний бал частково залежатиме від змісту надісланих повідомлень;
- здійснити повний перехід до безпаперової технології.

Для того, щоб підвищити активність і самостійність дистанційного навчання пропонується декілька прийомів.

По-перше, слід давати групі завдання (очевидно, для того, щоб кожен студент відчував відповідальність перед своїми колегами).

По-друге, студенти допускаються до отримання наступної порції знань тільки тоді, коли вони освоїли попередній матеріал.

По-третьє, комп'ютерний доступ до тієї або іншої діяльності допускається тільки в певний проміжок часу. Наприклад, читання матеріалів і їх обговорення відбувається в першій половині тижня, а здача заліків в режимі прямого доступу – в другій половині.

Існують певні рекомендації по вибору розміру групи (класу) для очного навчання. Він повинен бути таким, щоб з одного боку група була достатньо мала і кожний із студентів мав нагоду висловити свою думку, а з іншого – достатньо велика для організації плідної дискусії. Проблема вибору оптимального розміру групи стає особливо важливою при переході до стратегії ДН. Може виявитися, що при вибраній кількості учасників кількість одержуваних повідомлень недостатня, їм просто нічого читати і не на що відповідати. Дослідження показують, що 10% найактивніших студентів ведуть 50% всього листування, тоді як 20-25% є пасивними споглядальниками, тобто читають повідомлення, але самі не висловлюються.

Тому очевидно, що розмір групи при стратегії ДН повинен бути більше, ніж розмір групи при очному навчанні. Проте надмірне збільшення розміру груп вимагає дуже великих витрат часу від викладачів і методистів. Тому, щоб об'єм листування був достатнім, слід збільшувати не розмір групи, а активність студентів.

Важливим моментом при проведенні ДН є те, що залишається повний запис (протокол) всіх матеріалів, одержуваних в процесі навчання. Природно, що цього не відбувається при традиційному навчанні. Такі матеріали вельми цінні у багатьох відношеннях, зокрема:

Роз'яснення методиста, що дається студенту, доступне всій решті членів групи і може бути збережене в спеціальній базі даних відповідей. Це дозволяє визначити, які питання є найтипівішими і намітити шляхи вдосконалення курсу ДН.

Студенти одержують повну і точну інформацію для аналізу і осмислення. При традиційному способі навчання у них в кращому разі залишаються конспекти занять (якщо вони їх взагалі ведуть).

Протокол дозволяє оцінити активність студента або групи, наприклад, скільки разів на тиждень посилалися повідомлення. Проте у великих робочих групах оцінка конкретного внеску учасників утруднена.

Студентам можна дати завдання проаналізувати протокол з погляду оцінки динаміки обговорення, філософської і етичної позиції учасників та їх еволюції в процесі навчання.

Для розвитку навичок самостійної діяльності студентів при дистанційній формі організації навчального процесу можна використати найзагальніші і прийнятніші за своїми дидактичними можливостями форми навчальних занять: дискусія і диспут. Заняття такого типу можуть бути організовані в трьох варіантах:

- загальне обговорення питання;
- обмін думками між двома-трьома студентами про проблему з подальшим залученням всіх учасників;
- обмін думками між підгрупами з різними точками зору на проблему.

Форми співпраці студентів в груповій навчально-пізнавальній діяльності можуть бути реалізовані у вигляді конференції.

Заняття, в основі яких лежить розбір критичних екстремальних ситуацій, сприяють формуванню творчого пошуку, навчають умінню проявляти інтелектуальну ініціативу і створювати нове. Проблемне навчання припускає, що на одне і те ж питання може бути дана безліч однаково правильних відповідей (вибір найефективнішого).

Ще одним із шляхів формування самостійності студентів може бути навчання побудові алгоритмів. Оволодіння алгоритмічними процедурами сприяє вихованню системності мислення як структурної частини інтелектуальної діяльності.

Формування самостійності може здійснюватися і з використанням ігрових форм організації навчально-пізнавальної діяльності, яка володіє цілим рядом дидактичних і психологічних переваг.

Необхідним компонентом самостійної роботи студентів є самопідготовка, що включає опрацювання навчальної і наукової літератури, виконання різних розрахунків, різноманітних письмових завдань, перекладів іноземних текстів і ін.

Однак, необхідно спочатку навчити студентів способам організації СР з джерелами інформації, навчання прийомам розумової праці (формалізація учбового матеріалу, реферування, конспектування, раціональне читання, використання довідкових засобів ДН). Важливо, щоб студенти дотримувалися такого плану роботи з джерелами:

- постановка мети, задачі,
- виділення головного,
- знаходження відповіді на питання, що цікавить,
- виявлення логічної і смислової структури матеріалу.

Для ефективних індивідуальних самостійних занять студентам потрібні:

- наявність навчально-методичної і наукової літератури для самостійної роботи;
- необхідна кількість наочних посібників та ілюстративного матеріалу;
- висока забезпеченість комп'ютерною технікою;
- посилення консультативно-методичної, направляючої ролі викладача (тьютора);
- достатній рівень самодисципліни студентів;
- можливість спілкування в процесі роботи між студентами і викладачем.

Таким чином, на основі теоретичного аналізу, приходимо до висновку, що сумісне дистанційне навчання є високоструктурованою, системною стратегією, коли студенти працюють в невеликих групах над однією загальною проблемою. Ця стратегія забезпечує активне навчання, позитивне відношення студентів до процесу навчання і збільшує їх незалежність. Збільшення незалежності є позитивною метою для студентів, оскільки впливає на навички міжособистісного спілкування, здатність до командної діяльності і самооцінки. Працюючи в групі, студенти не можуть залишатися пасивними спостерігачами, внесок кожного з учасників є значущим. Командна робота стає все більш широко використовуваною організаційною стратегією в більшості сфер людської діяльності.

Проблема активізації самостійної діяльності актуальна, можливими шляхами її рішення може бути дослідження мотиваційної сторони пізнавальної діяльності на базі принципів особистісно орієнтованих технологій навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Головка М.В. Загальні тенденції та психолого-педагогічні проблеми запровадження сучасних технологій навчання // Нові технології навчання. Наук.-метод. зб. – Вип. 30. – 2001. – С. 89–98.
2. Дмитренко П.В., Пасічник Ю.А. Дистанційна освіта: Аналітичний огляд. – К.: НПУ, 1999. – 25 с.
3. Зязюн І.А. Філософські проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти // Педагогіка толерантності. – 2000. – №3. – С. 58-61.
4. Кухаренко В.А., Рибалко О.В., Сиротинко Н.Г. Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс. / За ред. В.М.Кухаренка. – Харків: НТУ “ХПІ”, “Торсінг”, 2002. – 320 с.
5. О.В.Хмель, Ю.О.Дорошенко. Структурно-функціональна схема організації дистанційного навчання інформатики. Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій технічній школі: Зб. наук. пр. – Кривий Ріг: Видавничий відділ НметАУ, 2003. – С. 244-251.

УДК 378.147: 808.3

Кучерява О.А.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (ТЕОРЕТИЧНИЙ І ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ)

У системі підготовки майбутнього вчителя особливе місце посідає мовленнєва підготовка. В першу чергу це зумовлюється специфікою професійної діяльності. З одного боку, мовлення вчителя повинно бути взірцем для учнів, з іншого – діяльність вчителя – це постійний процес спілкування на уроці і в позаурочний час, адже тільки в процесі спілкування відбувається обмін інформацією, знаннями, думками, досвідом, вміннями, результатами діяльності. А для педагога дуже важливо досягати успіху в комунікації. Крім того, навчально-виховний процес вимагає від учителя вміння адекватно діяти в різноманітних мовленнєвих ситуаціях.

Досліджуючи проблему формування мовної особистості вчителя, науковці, головним чином, торкаються проблеми формування культури мовлення майбутнього вчителя (О. Біляєв, Е.Г. Полотай, І.І. Тимченко), вивчають мовну підготовку вчителя (В.Г. Пасинок, А.Л. Годлевська), проблеми діалогічної комунікації в навчальному процесі (О.Л. Ткаченко), а